سبک زندگی در روستاها، شهرها و استان های ما (بخش اول)

آداب و رسوم خانواده‌های ایرانی در ماه رمضان

توجه انسان‌شناسان، جامعه‌شناسان و فلاسفه به فرهنگ و فرهنگ‌شناسی سبب ارایه تعاریف گوناگونی از این مقوله مهم انسانی شده است؛ به نحوی که تاکنون بیش از ۲۵۰ تعریف از فرهنگ ذکر شده است. مفهوم فرهنگ در ایران پیشینه‌ای طولانی داد و این امر را می‌توان در بررسی و مطالعه آثار نویسندگان و پژوهشگران این سرزمین به دست آورد. واژه فرهنگ از دو جزء «فر» و «هنگ» تشکیل شده است. «فر» به معنی نیروی معنوی، شکوه، عظمت، جلال و درخشندگی است. «هنگ» از ریشه اوستایی، به معنی کشیدن، سنگینی، وزن، گروه و وقار است. معنی ترکیبی این دو واژه، بیرون کشیدن و بالاکشیدن است که منظور از آن، بیرون کشیدن مجموعه دانستنی‌ها، نیروها و استعدادهای نهفته افراد یک ملت برای پربارکردن پدیده‌ها و خلاقیت‌های ناشناخته آدمی است.

هر فرد معرف جزیی از فرهنگ و شاخه‌ای از درخت فرهنگ گروهی است که به آن تعلق دارد. در پاسخ به این سوال که فرهنگ از کجا تغذیه می‌شود، خاستگاه فرهنگ کجاست، چگونه ارزش‌ها، سنت‌ها و باورها شکل می‌گیرد، جامعه‌شناسان معتقدند که پنج عامل زبان و ادب، دین و آیین معیشت و اقتصاد، تاریخ و جغرافیا در خصوص سوالات ذکر شده موثر هستند.

استاد محمدتقی جعفری اعتقاد داشتند که فرهنگ از مختصات انسان است و او آن را از شرایط محیطی، پدیده‌های تاریخی، آرمان‌های مطلق و نسبی برداشت و به اصطلاح، تابعی از جهان‌بینی خویش می‌کند.

یکی از ویژگی‌های بارز مردم ایران‌زمین پایبندی و توجه به برگزاری آیین‌ها و آداب و رسوم خاص هر منطقه است. هر چندگاه عناصر فرهنگ ایرانی فراتر از مرزهای شهری، استانی و ملی است. در این میان ماه رمضان در برخی استان‌ها و شهرها همراه با آدابی است که خانواده‌های ایرانی طی سالیان طولانی آن آداب و رسوم را حفظ کرده‌اند. آشنایی با این فرهنگ بومی می‌تواند گام موثری در ایجاد سبک زندگی مطابق با آموزه‌های ملی، بومی و مذهبی داشته باشد. رمضان از سال‌های دور تاکنون، در فرهنگ مردم از جایگاهی ممتاز برخوردار بوده و همواره آیین‌های ویژه‌ای در ارتباط با این ماه، در میان مردم کشورهای اسلامی به اجرا در آمده است. آداب و رسوم ماه مبارک رمضان یکی از مباحث مهم فرهنگ مردم است که به واسطه قدمت خود، از قداست ویژه‌ای برخوردار است. متاسفانه در زندگی شهری و ماشینی، بسیاری از این سنت‌های زیبا به بوته فراموشی سپرده شده‌اند و بسیاری دیگر نیز کمرنگ‌تر شده‌اند و از آن جا که این رسوم زمینه‌ساز همبستگی در جامعه به‌ویژه در میان آحاد خانواده‌هاست، اهمیت فراوانی نیز دارد.

عکس: مراسم گرنگشو در عسلویه

آداب ویژه ماه مبارک رمضان در عسلویه

گرگیعان (گرنگشوه)

از چند روز قبل مردم روستا خود را برای این شب آماده می‌کنند. به بازار می‌روند و خرید می‌کنند تا برای یک شب بچه‌های روستا خوشحال شوند. بعد از این که اذان گفت و همه افطار خوردند بچه‌ها خود را برای کرنکشو (گرنگشو) یا گرنگعوه آماده می‌کنند تا لباس قشنگشون را به تن کنند و با دوستانشان بیرون بروند. بچه‌های نوجوان و کوچکترها این شب را از خانه بیرون می‌روند و در کوچه‌های روستا باهم و دسته‌جمعی می‌گردند. سروصدای آنها همه روستا را فرا می‌گیرد. بچه‌ها با کیسه‌های پارچه‌ای‌شان همه خونه‌ها را می‌گردند و پیرزن و پیرمردها را می‌بینند و به خونه دوستانشان می‌روند.

گرنگشو رسمی است که هرسال در ماه مبارک رمضان بچه‌های کوچک و نوجوانان منطقه عسلویه به شادی و سرور می‌پردازند. به این شکل که بعد از افطار روز چهاردهم رمضان همه بچه‌های محله و روستا به خانه همسایه‌ها و بستگان خود سرمی‌زنند.

در این رسم دیرینه بچه‌ها وقتی در کوچه و خانه‌های روستا هستند شعرهایی را سرمی‌دهند که شادی و سرور آنها را نشان می‌دهد. آنها می‌گویند:

گرنگشو گرگاشو
عطونا‌الله یعطیکم
بیت‌المکه‌ایودیکم
یا مکه یا معموره
بیت‌السلاسل و الذهب یا نوره
عطونا زخه میزان... الله ایخلی عزیزان
عطونا زخه غرشه... الله ایخلی ابو کرشه
عطونا زخت خیشه ... الله ایخلی عویشه

بچه‌ها در این شب زیباترین لباس‌های خود را به تن می‌کنند. دختران در این شب «دراعه» (بالاپوشی گشاد و آستین‌دار) و سرپوشی به نام «بخنق» می‌پوشند که با زری و خوص و نقش‌های سنتی کار شده است. پسران هم طبق آیین لباس محلی دشداشه می‌پوشند.

بعد از افطار مراسم شروع می‌شود. بچه‌ها دست خواهر و برادر و دوستان خود را می‌گیرند و کیسه‌هایی که معمولا از پارچه است و از قبل آماده کرده‌اند را برمی‌دارند و به خانه بستگان خود می‌روند. والدین در هر خانه در این شب انواع آجیل، پسته، شکلات و امروزه نیز پفک، یخمک و کیک آماده می‌کنند تا به بچه‌ها بدهند.

آداب ویژه ماه مبارک رمضان در استان یزد

مردم یزد مایحتاج ماه‌مبارک رمضان را قبل از فرارسیدن این ماه تهیه می‌کنند. از این میان برنج غذای اصلی در ماه مبارک است. در میان حبوبات عدس بیشترین مصرف را دارد و در بین یزدی‌ها معروف است: «در ماه رمضان هرکس باید هفت‌من عدس بخورد.»

در ایام ماه رمضان، در اغلب مساجد، تکایا و بسیاری از خانه‌ها ختم‌قرآن برگزار می‌شود. محل برگزاری ختم‌قرآن مردها اغلب در مساجد است. معمولا بعد از نماز صبح یا ظهر یا عشا اغلب آنهایی که در نماز جماعت شرکت می‌کنند دور تا دور مسجد می‌نشینند و ختم‌قرآن را آغاز می‌کنند.

محل برگزاری ختم‌قرآن زنانه در خانه زنان مومنه یا به نوبت در خانه شرکت‌کنندگان است و اغلب مجالس صبح‌ها که زنان فراغت بیشتری دارند، برگزار می‌شود.

افطاری‌دادن یکی از رسوم پسندیده این ایام است، آنهایی که در مسجد نماز جماعت می‌خوانند، اغلب در همان مسجد بین دو نماز روزه خود را باز می‌کنند و هر شب از طرف کسانی که نذر دارند یا قصد افطاری دادن، دارند خرما و شیرینی بین نمازگزاران تقسیم می‌کنند. از طرف دیگر بسیاری از مردم یزد آرزو می‌کنند برای افطار، میهمان داشته باشند تا اجر بیشتری ببرند. برخی از مساجد یزد نیز دارای موقوفاتی است که باید برای افطاری دادن مصرف شود.

شب‌های نوزدهم، بیست‌ویکم و بیست‌وسوم ماه مبارک رمضان را شب‌های احیا می‌گویند. در این شب‌ها شیعیان تا سحر به عبادت و خواندن قرآن و دعا مشغولند. در استان یزد به‌جا آوردن غسل در شب‌های احیا از کارهای حتمی است. آنهایی که قصد برگزاری مراسم احیا را دارند قبل از غروب آفتاب به حمام می‌روند و غسل می‌کنند. شب بیست‌وسوم بسیاری از افراد علاوه‌بر غسل اول شب، یک‌مرتبه نیز آخر شب غسل به جا می‌آورند و عقیده دارند این غسل ثواب بسیار دارد.

اگر در رمضان، ایلام به شهر حلیم یا به لهجه محلی، هریسه ایران لقب داده شود، سخنی به‌گزاف نیست. مردم این منطقه به‌حدی به هریسه علاقه‌مندند که غذای اصلی ایشان در افطارهای ماه مبارک نیز محسوب می‌شود

شب‌های احیا روزه‌داران پس از خواندن نماز مغرب و عشا چون شب‌های دیگر افطار می‌کنند. در این شب‌ها غذاهای مخصوصی می‌خورند تا از نظر عاطفی آمادگی پیدا کنند.

یکی از چیزهایی که خوردنش در شب‌های احیا مستحب است، عدس است و عقیده دارند که عدس رقت قلب می‌آورد و اشک چشم را زیاد می‌کند. همچنین معتقدند خوردن عدس باعث زیادشدن دوستی علی علیه‌السلام می‌شود.

پس از صرف افطار و کمی استراحت آنهایی که قصد شب‌زنده‌داری و راز و نیاز با خداوند دارند برای احیا به مسجد می‌روند. دعاهایی که در شب احیا می‌خوانند عبارتند از دعای افتتاح، دعای توسل، جوشن کبیر و جوشن‌صغیر.

از میان این ادعیه، دعای جوشن کبیر مشهورتر و متداول‌تر است. آخرین عمل در شب‌های احیا قرآن به سر گرفتن است که با تشریفات خاصی برگزار می‌شود. چراغ مسجد خاموش می‌شود و پس از سخنرانی واعظ مراسم احیا قرآن به سر گرفتن آغاز می‌شود و حاضران در حالی که از گناهان خود استغفار می‌کنند، قرآن‌ها را بر سر می‌گیرند.

آداب ویژه ماه مبارک رمضان در استان مرکزی

از قدیم‌الایام برای بیدار شدن در سحرهای ماه مبارک رمضان و انجام اعمال مخصوص سحر از وسایل و روش‌های گوناگونی استفاده می‌کردند. بعضی از این روش‌ها امروزه نیز متداول و برخی منسوخ شده است.

با فرارسیدن ماه مبارک‌رمضان مردم استان مرکزی بیش از گذشته به سوی قرآن روی آورده و با برگزاری مراسم ختم‌قرآن شکوه خاصی به این ماه مبارک می‌بخشند.

ختم‌قرآن در اغلب مساجد و تکایا یا در بسیاری از خانه‌ها صورت می‌پذیرد. محل برگزاری ختم‌قرآن مردها اغلب در مساجد است و اکثرا بعد از افطار یا قبل از نماز مغرب و عشا انجام می‌پذیرد.

مجلس زنانه ختم‌قرآن نیز معمولا در خانه‌ها برپا می‌شود. اغلب این مجالس صبح‌ها که زنان فراغت بیشتری دارند، برگزار می‌شود. در این استان در طول ماه مبارک رمضان، مساجد پررونق بوده و از صفای خاصی برخوردار است. نمازهای جماعت در سه نوبت باشکوه تمام و با شرکت نمازگزاران برپا می‌شود.

در تمام شب‌ها پس از افطار و اقامه نماز مغرب و عشا، مراسم ویژه شب‌های ماه‌رمضان که شامل قرائت دعای افتتاح، منبر و مداحی است برقرار است.

در بسیاری از مساجد بعد از اقامه نماز صبح، مراسم ختم‌قرآن، زیارت عاشورا و دعای‌ندبه (در روز جمعه) مرسوم است. در برخی از مساجد نیز مراسم منبر و مداحی بعد از نماز ظهر برقرار است.

در روزهای تیغ یا ایام شهادت حضرت علی علیه‌السلام که مصادف با روزهای نوزدهم، بیستم و بیست‌ویکم ماه مبارک رمضان است مردم استان مرکزی مانند مردم سایر نقاط ایران در حزن و اندوه فرو می‌روند و همه‌جا یکپارچه سیاهپوش می‌شود.

کسب و کار و بازار یکسره تعطیل، تعزیه، عزاداری، سینه‌زنی و نوحه‌خوانی بر پا می‌شود.

این ایام که با شب‌های‌قدر مصادف است مردم سرتاسر استان شب هنگام تا سحر به دعا و نیایش پروردگار مشغول می‌شوند. مردم با جمع‌شدن در مساجد و تکایا و به‌خصوص مصلای شهر به نوحه‌خوانی و سینه‌زنی پرداخته و در سوگ امام خود اشک می‌ریزند.

در مساجد و تکایا علمای روحانی و در مصلای منطقه، امام‌جمعه یا عالمان برجسته شهر به وعظ مردم می‌پردازند. در طول ایام شهادت علی‌علیه‌السلام هر روزه دسته‌جات نوحه‌خوانی و سینه‌زنی در شهرها و روستاهای استان برقرار است.

گرنگشو رسمی است که هرسال در ماه مبارک رمضان بچه‌های کوچک و نوجوانان منطقه عسلویه به‌شادی و سرور می‌پردازند. به‌این شکل که بعد از افطار روز چهاردهم رمضان همه بچه‌های محله و روستا به خانه همسایه‌ها و بستگان خود سرمی‌زنند

لازم به ذکر است که دعای جوشن کبیر و بر سر گرفتن قرآن در شب‌های قدر از مهم‌ترین و رایج‌ترین اعمال است. مردم معتقدند که تقدیر و سرنوشت انسان در شب قدر معلوم می‌شود، بنابراین تا سحر به عبادت، خواندن قرآن، نمازهای قضا، مستحبی و... می‌پردازند.

آداب ویژه ماه مبارک رمضان در ایلام

یکی از آیین‌های ویژه مردم در این استان، دادن افطاری به اقوام و خویشاوندان است. در این آیین که از شب اول ماه رمضان آغاز می‌شود و برحسب بزرگی فامیل، تا نیمه یا حتی پایان ماه نیز به‌طول می‌انجامد، اعضای یک فامیل در منزل بزرگ آن خاندان جمع شده و در کنار هم روزه خود را افطار می‌کنند. این عمل تا پایان ماه مبارک رمضان، هرشب در منزل یکی از بستگان ادامه پیدا می‌کند و البته در این بین، بزرگترهای فامیل، اولویت دارند و به‌طور معمول، به‌ترتیب ارشدیت، میزبان سایر اعضای فامیل می‌شوند. معمولا پس از برگزاری مراسم افطار در این جمع‌ها، مردان به خواندن قرآن و ادعیه درکنار هم پرداخته و به‌نوعی یک‌مجلس مذهبی خانوادگی برگزار می‌کنند. زنان نیز در آماده‌سازی وسایل سحر خانواده میزبان و البته در برخی موارد افطار روز بعد، زنان صاحب‌مجلس را یاری می‌کنند.

شب‌های هریسه‌ای

سنت حسنه افطاری‌دادن درمیان مردم شهرها و روستاهای مختلف ایلام از همان روزهای آغازین ماه مبارک رمضان آغاز می‌شود. پخت غذاهای محلی و افطاری‌دادن به دوستان و آشنایان، یکی از آداب و رسوم این ماه است که با پخت غذاهای خوشمزه از قبیل حلیم، شله، آش، بژی برساق، کله‌کنجی، شله‌زرد، آش گندم و شیره خرما و روغن محلی به‌یادماندنی‌تر می‌شود. اگر در رمضان، ایلام به شهر حلیم یا به لهجه محلی، هریسه ایران لقب داده شود، سخنی به‌گزاف نیست. هرچند حلیم، نذری اصلی ایام محرم مردم مناطق مختلف ایلام است، اما مردم این منطقه به‌حدی به هریسه علاقه‌مندند که غذای اصلی ایشان در افطارهای ماه مبارک نیز محسوب می‌شود. در ماه مبارک، آنچنان بساط حلیم‌فروشی در ایلام رونق می‌گیرد که بیشتر اغذیه‌فروشی‌های شهر، هنگام افطاری، پاتیل‌های بزرگ حلیم را درمقابل مغازه جا انداخته و حلیم، این غذای خوش‌طعم و عطر را به روزه‌داران می‌فروشند. ایلامی‌ها که در پختن حلیم بسیار تبحر و مهارت دارند، در ماه مبارک رمضان، سفره‌های افطاری خود را با این غذای خوشمزه در کنار دیگر غذاهای ساده، رنگین می‌کنند. مردم ایلام بر پایه باوری قدیمی و ریشه‌دار به حلیم یا همان هریسه از منظر تبرک می‌نگرند و معتقدند که خوردن حلیم در افطاری، هم باعث ثواب و پاداش بیشتر روزه‌دار نزد خدای متعال می‌شود و هم این‌که در تقویت بنیه و جلوگیری از کاهش قوای روحی و جسمی تا پایان ماه مبارک رمضان بسیار مفید و موثر است.

نذری نیمه‌رمضان

یکی دیگر از رسوم کهن اهالی ایلام در ماه مبارک رمضان، توزیع افطاری در شب نیمه‌رمضان است. بسیاری از مردم استان، در این شب که تنها عید ماه رمضان و شب تولد سبط اکبر حضرت‌امام‌حسن مجتبی(ع) است، اقدام به توزیع افطاری دربین مردم ساکن مناطق فقیرنشین شهر می‌کنند و این‌گونه، شادی خود را از تولد دومین امام شیعیان با دیگران تقسیم می‌کنند. البته در این بین، افراد متمول‌تر، معمولا نذر افطاری خود را به‌گونه‌ای قرار می‌دهند که خانواده استفاده‌کننده از آن بتواند علاوه‌بر افطار، سحر نیز از آن استفاده کند. برهمین اساس در بسته‌های نذری‌های ارایه‌شده، علاوه‌بر غذاهای مرسوم افطار چون آش، شله‌زرد، حلیم و شیره خرما، اغلب دارای وعده‌ای غذای برنجی همچون چلوکباب یا قیمه‌پلو نیز هست. نکته مهم دیگر این‌که برخی افراد نیکوکار، علاوه‌بر این‌شب، در شب‌های قدر نیز اقدام به توزیع غذای گرم و البته در برخی موارد، مواد غذایی خام در میان محله‌های فقیرنشین مناطق مختلف ایلام می‌کنند تا هم به‌نوعی از حضرت امیرالمؤمنین علی(ع) پیروی کرده باشند و هم توشه‌ای برای آخرت خود ذخیره کنند.

هدیه روزه اولی‌ها

یکی دیگر از سنن قابل توجه مردم ایلام که البته در بسیاری دیگر از نقاط کشور نیز به روش‌های مختلف انجام می‌شود، تجلیل از روزه اولی‌های خانواده است. این امر، معمولا در همان شب نخست ماه رمضان که فرد، نخستین‌روزه خود را پس از رسیدن به سن‌تکلیف گرفته، در جمع بزرگ خانواده شرکت‌کننده در افطار این شب صورت می‌گیرد. پول، چادر نماز، لباس، قرآن و... ازجمله هدایایی است که در این شب به فرد روزه‌اولی داده می‌شود.

اجتماع بزرگ شب‌های قدر

اهالی مناطق مختلف استان ایلام، آیین‌های ویژه‌ای برای شب‌های قدر دارند. اوج لحظات عرفانی مردم ایلام در شب‌های قدسی قدر رخ می‌نمایاند. آنان در این شب‌ها پس از شرکت در افطاری خانوادگی که پیش از این بدان اشاره شد، به‌صورت دسته‌جمعی در مسجد محل حاضر شده و به شب‌زنده‌داری و مناجات می‌پردازند.

روضه‌خوانی زنان

برگزاری مراسم روضه‌خوانی، دیگر آیین ویژه در ماه مبارک رمضان است که توسط بانوان در منازل انجام می‌شود. برخی بانوان در این استان، در شب‌های قدر و در ساعات پایانی قبل از افطار، این آیین را برگزار می‌کنند. این آیین با هدف ترویج فرهنگ مذهبی و آشنایی بیشتر بانوان با مسائل مذهبی برگزار می‌شود.

برگزاری دعاهای توسل، کمیل و ندبه به‌ترتیب در شب‌های چهارشنبه و جمعه و صبح‌های جمعه ماه مبارک اغلب به‌صورت خانوادگی، قرائت ۳۰جزء قرآن به‌صورت هرشب یک‌جزء در جلسات منظم برپا شده در مساجد و تکایا، فاتحه‌خوانی در مزار درگذشتگان در پنجشنبه‌های ماه مبارک به‌صورت حضور منظم در آرامستان‌ها، معطرکردن روزانه خانه‌ها به بوی گلاب در دقایق قبل از افطار، خواندن قرآن و برپایی سفره صلوات از دیگر آداب و رسوم مردم ایلام در ماه مبارک رمضان است.